

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΣΤΕΦΑΝΗΦΟΡΟΙ

Ἀθήναιος διηγείται ἐν τοῖς Δειπνοσοφισταῖς (V 211 b) περὶ τοῦ Ἐπικούρειου φιλοσόφου Διογένης τοῦ Σελευκῆος ὅτι ἀπετάθη πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Συρίας Ἀλέξανδρον τὸν Α΄ τὸν ἐπιλεγόμενον Βάλαν (154 - 152 π. Χ.) παρακαλῶν αὐτὸν νὰ τῷ ἐπιτρέψῃ, ὅπως φέρῃ πορφυροῦν χιτωνίσκον καὶ χρυσοῦν στέφανον μετὰ προσώπου τῆς Ἀρετῆς. Ἴδου πῶς ἀκριβῶς παραδίδει τὸ πρᾶγμα ὁ Ἀθήναιος: «Διογένης ὁ Ἐπικούρειος ἔξιν ἔχων ἱκανὴν ἐν οἷς μετεχειρίζετο λόγοις, τὸ μὲν γένος ἦν ἐκ Σελευκείας τῆς ἐν Βαβυλωνίᾳ, ἀποδοχῆς δ' ἐτύγχανε παρὰ τῷ βασιλεῖ, καίτοι τοῖς ἀπὸ τῆς στοᾶς λόγοις χαίροντι. Ἐπολυῶρει οὖν αὐτὸν ὁ Ἀλέξανδρος καίπερ ὄντα τῷ βίῳ φαῦλον, ἔτι δὲ βλάσφημον καὶ βάσκανον ἐνεκά τε τοῦ γελοίου μηδὲ τῶν βασιλέων ἀπεχόμενον· καὶ αἰτησάμενος αὐτῷ φιλοσοφίας ἄλλοτρίαν αἴτησιν, ὅπως πορφυροῦν τε χιτωνίσκον φορήσει καὶ χρυσοῦν στέφανον, ἔχοντα πρόσωπον Ἀρετῆς κατὰ μέσον, ἧς ἱερεὺς ἠξίου προσαγορεύεσθαι, συνεχώρησε καὶ τὸν στέφανον προσχαρισάμενος».

Τὸ ἀνέκδοτον διδάσκει ὅτι τὸ φέρειν πορφυροῦν χιτωνίσκον καὶ χρυσοῦν στέφανον δὲν ἦτο κοινῶς ἐπιτετραμμένον, ἀλλ' εἶχεν ἀνάγκην εἰδικῆς ἀδείας. Εἶναι δὲ ὄντως καὶ ἔξ ἄλλων ἀρχαίων εἰδήσεων γνωστὸν ὅτι οὐχὶ μόνον δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον τὸ χρυσοφορεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐξαιρετικῶς ὅλως παρείχετο ἡ ἀδεια πρὸς τοῦτο. Ἡ ἀπονομὴ μάλιστα τῆς ἀδείας ταύτης δὲν ἐγένετο συνήθως τῇ αἰτήσει τοῦ ἐνδιαφερομένου, ὅπως ἐν τῇ περιπτώσει τοῦ Διογένης, ἀλλ' αὐτοπροαιρέτως ὑπὸ τοῦ τιμῶντος ἐχορηγεῖτο τὸ δικαίωμα τῆς χρυσοφορίας, τῆς πράξεως λαμβανούσης ἐξόχως τιμητι-

κὸν χαρακτηῖρα καὶ ἀντιστοιχοῦσης περίπου πρὸς τὰς σημερινὰς παρασημοφορίας. Τοῦτο ἐγένετο, ὡσάκις περὶ πολιτικῶν προσώπων ἐπρόκειτο, ἢ δὲ χρυσοφορία περιελάμβανε διάφορα εἶδη, τῶν ὁποίων κυριώτατα εἶναι ὁ στέφανος καὶ ὁ χρυσοῦς δακτύλιος. Σημειωτέον δὲ ὅτι παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις τὸ δικαίωμα τοῦ φέρειν χρυσᾶ κοσμήματα, καὶ ἰδίᾳ δακτύλιον, εἶχον παλαιότερον μὲν οἱ ἐκ τῶν συγκλητικῶν ἀρχαντες ἐπιδίφρια ἦτοι ἀνώτατα ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀξιώματα, κατόπιν δέ, ἀπὸ τῶν Γράκων καὶ Ἐρεξῆς, πάντες οἱ εἰς τοὺς ἱππέας ἦτοι τοὺς εὐγενεῖς ἀνήκοντες. Διὰ τοῦτο δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐλευθέρως πολιτείας ἢ ἀπονομῆ τοῦ δικαιώματος τῆς χρυσοφορίας (χρυσοῦ δακτυλίου) γίνεται πρὸς πρόσωπον μὴ ἀνήκοντα εἰς τὴν ἱππᾶδα τάξιν, ἢ ὁποῖα ipso jure εἶχε τὸν χρυσοῦν δακτύλιον. Ἀπὸ τῆς μεταξὺ Ῥωμαίων συνηθείας ἐπεξετάθη τὸ πρᾶγμα καὶ εἰς ἄλλους τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους πολίτας καὶ ὑπηκόους, ἔχομεν δὲ καὶ τῆς ἐπεκτάσεως ταύτης ἱκανὰ παραδείγματα.

Ἄλλ' ἐν τῷ ἀνεκδότῳ τοῦ Ἀθηναίου περὶ τοῦ Διογένης τοῦ Σελευκέως, ὅστις σημειωτέον ὅτι εἶναι ἄλλος ἢ ὁ γνωστός ὡς Στωϊκός, λέγεται ὅτι ὁ φιλόσοφος ἐζήτησε παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν ἄδειαν νὰ φέρῃ χρυσοῦν στέφανον ἔχοντα ἐν τῷ μέσῳ ἔμπροσθεν **πρόσωπον Ἀρετῆς** ἦτοι πιδανῶς προτομὴν ἐν μεταλλῷ τῆς Ἀρετῆς, διότι ταύτης **ἡξίου προσαγορεύεσθαι ἱερεύς**. Ὡς ἱερεὺς ἄρα ἐν μεταφορικῇ ἐννοίᾳ τῆς Ἀρετῆς ἐνόμισεν ὁ Διογένης ὅτι εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ φέρῃ χρυσοῦν στέφανον. Ἄλλ' ἐπειδὴ δὲν ἦτο πραγματικὸς ἱερεὺς, ὥφειλε νὰ λάβῃ εἰδικὴν ἄδειαν νὰ στεφανηφορῇ. Καὶ ἐκ μόνης λοιπὸν τῆς διατυπώσεως τῆς διηγήσεως τοῦ Ἀθηναίου συνάγεται ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἱερεῖς ἔφερον στεφάνους ἱερουργοῦντες ἢ ἐν ἄλλῃ ἐπισήμῳ ἐμφανίσει. Εἶναι δὲ ὄντως καὶ ἄλλοθεν πολλαχῶς μεμυρτυρημένον ὅτι οἱ τε Ἕλληνας καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἱερεῖς ἔφερον στεφάνους εἰς ἐκδήλωσιν τῆς ἱερατικῆς αὐτῶν φύσεως καὶ διὴ καὶ χρυσοῦς ἐνόμιζε στεφάνους. Εἶναι δὲ γνωστὸν καὶ τὸ ἀνεκδοτόν, καθ' ὃ ὁ Ξενοφῶν ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ ἐν Μαντινείᾳ (363 π. Χ.) πεσόντος υἱοῦ αὐτοῦ Γρύλλου θύων ἐστεφανω-

μένος, ἀφήρεσε δὲ τὸν στέφανον ἐπὶ τῇ θλιβερᾷ ἀγγελίᾳ καὶ ἐπανεθήκεν αὐτὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του μόνον, ὅτε ἤκουσεν ὅτι ὁ Γρύλλος ἔπесе γενναίως μαχόμενος, εἶπε δὲ ὅτι «ἦδει θνητὸν γεγεννηκώς».

Οἱ φυσικοὶ ἱερατικοὶ στέφανοι διεμορφοῦντο συνήθως ἐκ σύμβόλων τοῦ θεοῦ, τοῦ ὁποίου ἦσαν ἱερεῖς οἱ στεφανοφοροῦντες ἤτοι ἐκ σελίνου, δάφνης, κισσοῦ, δρυός, φιλύρας, ἀνθέων κ. ἄ., εἶχον δὲ πάντως θρησκευτικὴν σημασίαν. Χρυσοῦς στέφανος κατὰ τὰ πρότυπα ταῦτα κατεσκευασμένος ἦτό τι βεβαίως σημαντικώτερον καὶ ἐπιβλητικώτερον, διὰ τοῦτο δὲ καὶ εἰς ἱερεῖς ὠρισμένων ἱερῶν ὡς δεῖγμα ἕξαιρετικῆς πρὸς τὸν οἰκεῖον θεὸν εὐλαβείας ἐπιτετραμμένον, ἔπειτα δὲ καὶ ἐν εὐρυτέρᾳ χρήσει. Ἐπιγραφαὶ τινες τῆς Πριήνης π. χ. ἀναφέρουσι ῥητῶς μεταξὺ τῶν δικαιωμάτων τῶν ἱερέων καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ φέρειν χρυσοῦς στεφάνους. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπιγραφαὶ τινες τῆς Ἐφέσου ἀναφέρουσιν ὅτι καὶ ἐν Ἐφέσῳ οἱ ἱερεῖς τῆς Ἀρτέμιδος εἶχον τὸ δικαίωμα τῆς χρυσοφορίας, ἐκτὸς δὲ αὐτῶν ἐχρυσοφόρουσαν καὶ οἱ ἱερονῆκται, ἤτοι οἱ κατὰ τοὺς πρὸς τιμὴν τῆς Ἀρτέμιδος τελούμενους ἱεροὺς ἀγῶνας νικῶντες, καὶ οἱ ναοποιοὶ κ. ἄ.— Ἐκτὸς δὲ τοῦ φέρειν χρυσοῦν στέφανον ἔχομεν ἐκ τῆς αὐτῆς Ἐφέσου μαρτυρίας καὶ περὶ ἱερέων φοροῦντων χρυσᾷ ἐνδύματα κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς τῆς Ἀρτέμιδος. Ἀναφέρονται δὲ καὶ οἱ βαστάζοντες τὸν χρυσοῦν κόσμον ἢ οἱ χρυσοφόροι τῆς θεᾶς, οἵτινες πρὸς τιμὴν αὐτῆς ἔφερον τὰς χρυσᾶς ἀμφιέσεις, ἐνδυνόμενοι δὲ αὐτὰς δὲν ἦσαν ἢ ἐπέκτασις τοῦ θείου, τοῦ ὁποίου οὗτοι ἦσαν ἐκπρόσωποι. Ἡ χρυσοφορία ἄρα ἐπετελεῖτο τρόπον τινὰ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ θείου.

Ὅπως δὲ ποτε καὶ ἂν ἐρμηνευθῇ ἡ χρυσοφορία, γεγονός παρ᾽ αὐτῆς ὅτι ἀρχαῖοι ἱερεῖς ἔφερον κατὰ τὰς μεγάλας θρησκευτικὰς ἑορτὰς τῶν θεῶν χρυσᾷ ἀμφία, μάλιστα δὲ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὅτε ὁ ἐκ παραλλήλου ὑφιστάμενος, ἀλλ' ἀπηνῶς διωκόμενος χριστιανισμὸς δὲν ἐτόλμα ἀκόμη νὰ ἀποβλέψῃ εἰς ἐλευθέραν, ἥκιστα δὲ εἰς λαμπρὰν ἄσκησιν τῆς νέας πίστεως. Δὲν εἶναι δὲ βεβαίως ἄνευ σημασίας τὸ πρᾶγμα ὅτι ἡ ἀρχαία χρυσοφορία

ἀνεπιτύχθη μάλιστα ἐν τοῖς μεγάλοις θρησκευτικοῖς κέντροις τῆς Μ. Ἀσίας, ἔνθα καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἔπειτα, ποθῶν νὰ πλήξῃ εἰς τὴν ῥίζαν αὐτῆς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν, ἔδρυσε τὰς ἐπιτὰ κεντρικὰς οὕτως εἶπειν μητροπόλεις, ἀπὸ τῶν ὁποίων ὡς ἀπὸ πραγματικῶν ἀστέρων ἐξεπορεύθησαν αἱ ἀκτῖνες αἱ φωτίσασαι τὴν ἐξάπλωσιν τῆς πίστεως.

Καὶ περὶ μὲν τῆς ὡς πρὸς τὰ ἄμφια ἐπιδράσεως τῆς ἀρχαίας χρυσοφορίας, δὲν θὰ ὑπάρξῃ τις ὁ ἀμφιβάλλων. Ἄλλ' ὅτι ἔχει ἀνάγκην περισσοτέρας ἐξετάσεως εἶναι ἡ τύχη τοῦ ἱερατικοῦ ἢ ἀρχιερατικοῦ στεφάνου, διότι ἡ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ἀρχιερέων φερομένη κατὰ τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς χρυσοποικίλος μίτρα ἢ τιάρα, οὐδεμίαν φαίνεται ἔχουσα σχέσιν πρὸς τοὺς ἀρχαίους στεφάνους.

Μίτρα εἶναι κυρίως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ὡς γνωστόν, ἡ ταινία ἢ ἐν εἶδει διαδήματος περιβάλλουσα τὴν κεφαλὴν. Ἡ μίτρα ἦτο κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὴ τοῦ Διονύσου, ὁ ὁποῖος διὰ τοῦτο ἔκαλεῖτο καὶ *μιτροφόρος* (πρβ. καὶ *θηλυμίτρας*), κατεσκευάζετο δὲ ἐκ μαλλίου, ὡς διδάσκουσι τὰ εἰς Πίνδαρον ἀρχαῖα σχόλια: Ἰσθμ. V (IV), 62 ἔ: *μίτραν εὐμαλλον' τὴν ταινίαν τὴν ἐξ ἐρίου ξανθοῦ τοῖς στεφάνοις προσπλεκομένην*. — Ὀλυμπ. IX, 124 *Δαμπρομάχου μίτραις' μίτραισι δὲ ταῖς νίκαις' μίτραις νῦν τοῖς στεφάνοις καὶ ταῖς νίκαις' μίτρας γὰρ ἔνδοθεν τῶν στεφάνων καὶ διαδήματα ποικίλα εἰώθασι συνδεῖν. Μίτραι κυρίως οἱ ἀπὸ φασκίων καὶ ὠραρίων γινόμενοι στέφανοι, ἐν καταχρῆσει δὲ πᾶς στέφανος μίτρα λέγεται*. Δὲν ἔχει ἀνάγκην ἰδίας ἐξάρσεως ἢ σημασίας τῶν σχολίων τούτων.

Ἡ μίτρα εἶναι βεβαίως ἀρχαιότατη ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἀμφιέσει τῶν παπῶν καὶ τῶν ἐπισκόπων, διδάσκει δὲ τοῦτο ὁ Ed. Martene De antiquis ecclesiae ritibus. Antwerpiae 1737 I σελ. 354 A. 355 D. 356 A. 357 D.

Ἄλλὰ πῶς ἀντ' αὐτῆς ἔχομεν νῦν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ τὸ γνωστόν χρυσοποικίλον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τῶν ἀρχιερέων; Διότι ἡ παπικὴ καὶ αἱ ἐπισκοπικαὶ τιάραι τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἔχουσιν ἀκόμη ὀπισθεν ἐξηρ-

τημένας ταινίας, λείψανα τῆς πάλαι ποτὲ περιδενούσης τὴν κεφαλὴν μετὰ τοῦ καλύμματος ἀρχηγόνου μίτρας. Ἄλλ' εἶναι ἡ μίτρα αὕτη ἢ σφρομένη καὶ ἐν τῇ τιάρᾳ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, ἔξαφανισθεῖσα δὲ ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ καταλιπούσα τῷ πανηγυρικῷ ἀρχιερατικῷ καλύμματι τὸ ὄνομα αὐτῆς, τὸ μόνον λείψανον τοῦ ἀρχαίου ἀρχιερατικοῦ στεφάνου; Διότι τότε πόθεν προῆλθεν ἡ τιάρα τῶν δυτικῶν καὶ ἡ μίτρα τῶν ἀνατολικῶν ἐπισκόπων;

Νομίζω ὅτι τὰ καλύμματα ταῦτα εἶναι ἀκριβῶς οἱ ἀρχαῖοι στέφανοι. Ἡ συνήθης γλωσσικὴ ἀντίληψις περὶ τῆς μορφῆς τοῦ στεφάνου εἶναι βεβαίως ἡ τοῦ φυτικοῦ ἢ ἀνθίνου πλεκτοῦ ἢ ἐκ δύο κλαδίσκων ἀποτελουμένου κυκλικοῦ κοσμήματός τῆς κεφαλῆς. Ἄλλὰ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησιν ἔπειτα δὲ καὶ τοῖς Ῥωμαίοις, φαίνεται ὅτι ὁ στέφανος εἶχεν εὐρυτέραν σημασίαν. Ἦδη δὲ ἐν τῇ ἐπίγραφῃ τῆς Ἀνδανείας περὶ τῶν μυστηρίων ἀπαντᾷ ἡ διατύπωσις: *Στεφάνων: στεφάνους δὲ ἐχόντω οἱ μὲν ἱεροὶ καὶ αἱ ἱεραὶ πῖλον λευκόν, τῶν δὲ τελουμένων οἱ πρωτομύσται στλεγγίδα, ὅταν δὲ οἱ ἱεροὶ παραγγέλωντι τὰ μὲν στλεγγίδα ἀποθέσθωσαν, στεφανούσθωσαν δὲ πάντες δάφνα*. Εἶναι ἄξιον πολλῆς προσοχῆς ὅτι ἐν ἀρχῇ ὁ στέφανος κεῖται ἐν εὐρυτάτῃ σημασίᾳ καὶ δηλοῖ τὸ περιβάλλον καὶ καλύπτον τὴν κεφαλὴν. Ὁ πῖλος εἶναι τὸ ἔξ ἑρίου κάλυμμα, ἡ δὲ παρουσία τοῦ ἑρίου δὲν εἶναι τυχαία, ἀλλ' ἔχει λόγον καθαρτικὸν ἢ ἔξαγνιστικόν. Στέφανος ἄρα δηλοῖ τὸ ἱερατικὸν κάλυμμα τῆς κεφαλῆς. Ὁ πῖλος δὲ ἔχει καὶ ὄρισμένον σχῆμα, τὸ κωνικόν, τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστὸν κυρίως ὡς κάλυμμα τοῦ Ἑρμοῦ, τῶν Διοσκούρων, τοῦ Ὀδυσσεῶς, τοῦ Ἡφαίστου κλπ., ἐπεχωρίαζε δὲ ὡς σὺνηθες κάλυμμα ἐν Φρυγίᾳ.

Τὸν αὐτὸν πῖλον καὶ δὴ καὶ μετὰ μαλλίνου κροσσοῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς εὐρίσκομεν παρὰ τῷ ἐν Ῥώμῃ μεγίστῳ ἀρχιερεῖ τοῦ Διός, τῷ flamen Dialis, ὁ ὁποῖος οὐδέποτε ἀπεκαλύπτετο ἐν ὑπαίθρῳ. Τὸν πῖλον τοῦτον ἀνευρίσκει ὁ Helbig ἤδη παρὰ τοῖς Ἑτρούσκοις ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἀπὸ τῆς κορυφῆς θυσάνου. Ἄλλ' οἱ Ἑτροῦσκοι εἶναι Μικρασιάται,

ἐκ τούτου δὲ καὶ ὁ παρ' αὐτοῖς Φρύγιος πῖλος. — Οὐχὶ δὲ μόνον οἱ ἱερεῖς τοῦ Διὸς ἀλλὰ καὶ οἱ pontifices ἔφερον τοιοῦτο μάλλινον ἱερὸν κάλυμμα, τὸ ὁποῖον ἔκαλεῖτο tutulus, ἔφερε δὲ τὸ αὐτὸ ὄνομα καὶ ὅτε ἦτο μετάλλινον. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι ὁ μάλλινος πῖλος ἐξελίσσεται εἰς μετάλλινον. Ὅτι δὲ τὸ μέταλλον, προκειμένου περὶ διασημοτάτων ἀρχιερέων δὲν θὰ ἦτό τι ἄσημον, ἀλλὰ πολύτιμον εἶναι εὐνόητον. Χαρακτηριστικώτατον δὲ εἶναι πρὸς τούτοις ὅτι οἱ τοιοῦτον διακριτικὸν τῆς ἱερωσύνης αὐτῶν φοροῦντες **κορυφαῖον πῖλον** καλοῦνται ὑπὸ τοῦ ἐπὶ εἰκοσαεταίαν περιόδου διατρίψαντος ἐν Ῥώμῃ κατὰ τοὺς Αὐγουστειοὺς χρόνους ἀκριβεστάτου ἱστορικοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς (Ῥωμ. Ἀρχαιολ. II. 64) **στεφηφόροι** ἦτοι **στεφανηφόροι**, ἐν ᾧ ὁ Δίων Κάσσιος 68,9 καλεῖ τοὺς flamines **πιλοφόρους**. Ἐν τῇ ἀντιλήψει ἄρα τοῦ Διονυσίου στέφος ἢ στέφανος εἶχε τὴν σημασίαν τοῦ καλύμματος.

Κατὰ ταῦτα καὶ οἱ τῶν Ἑλλήνων στεφανηφόροι ἱερεῖς θὰ εἶχον τὸν χαρακτηριστικὸν τῆς ἱερωσύνης αὐτῶν στέφανον διαμεμορφωμένον ἐν εἴδει καλύμματος, περιβαλλομένου μὲν ἴσως ὑπὸ τινος διακριτικοῦ στεφάνου ἢ καὶ ἄνευ αὐτοῦ.

Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ πῖλος τῶν ἀπελευθέρων, τὸν ὁποῖον οὗτοι ἐφόρουσαν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀπελευθερώσεως, εἶναι βεβαίως τὸ ἱερὸν κάλυμμα τῶν ἱερέων τοῦ θεοῦ, ὑπὸ τὴν ἐπίνευσιν τοῦ ὁποῖου ἐτελεῖτο ἡ ἀπελευθερώσις, ἡ δὲ ἐπίθεσις τοῦ πῖλου ἦτο τὸ σημεῖον ὅτι ὁ φέρων αὐτὸν ἦτο εἰς τὸν θεὸν καθιερωμένος, οὐδενὸς δὲ ἄλλου πλεόν δουλος. Οὕτω δέ, ὡς γνωστόν, κατήντησεν ὁ πῖλος σύμβολον τῆς Ἐλευθερίας.

Γνωστὴ δὲ εἶναι καὶ ἡ ἐν τῇ καθιερώσει τῶν μυστηρίων μετὰ τὴν κάθαρσιν, τὴν τελετῆς παράδοσιν καὶ τὴν ἐποπτεῖαν, τετάρτη κατὰ σειράν τελουμένη **ἀνάδεσις καὶ στεμμάτων ἐπίθεσις**, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐπηκολούθει κατὰ τὸν Σμυρναῖον Θέωνα 14,18 ἡ εὐδαιμονία. Καὶ ἐν τῇ τῶν στεμμάτων ἐπιθέσει ταύτῃ εἶναι ζήτημα, ἂν πρόκειται περὶ κοινῶν στεφάνων ἢ μαλλίνων ταινιῶν, ἢ μήπως καὶ ἐνταῦθα ἔχομεν χρῆσιν ἱερατικῶν πῖλων ἢ συγγενῶν καλυμμάτων,

εἰς τὰ ὁποῖα εἶχον καταλήξει τὰ ἀρχικὰ ἐξ ἐρίου στέμματα ἦτοι αἱ ταινίαι.

Ἄλλ' ὅτι μοι φαίνεται διδακτικώτατον διὰ τὴν ἐκδοχὴν τῶν στεφάνων ὡς καλυμμάτων τῆς κεφαλῆς, εἶναι οἱ ἐν τοῖς ὑστέροις χρόνοις τῆς Ῥωμαιοκρατουμένης Ἑλλάδος ἀπαντῶντες ἐπὶ νομισμάτων ἰδία στέφανοι μεγάλων τοπικῶν ἀγῶνων, κατὰ τὸ πλεῖστον Μικρασιατικῶν, τῶν ὁποίων ἡ σημασία, μάλιστα διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἱερατικῶν στεφάνων καὶ τὴν εἰς τοὺς Χριστιανούς ἀρχιερεῖς κληροδοτήσιν αὐτῶν, δὲν φαίνεται ὅτι ἔτυχε τῆς ὀφειλομένης προσοχῆς.

Εἰκ. 1. Ἀγωνιστικὸς στέφανος Ἀφροδισιάδος.

Οἱ στέφανοι οὗτοι ἐξελαμβάνοντο πρότερον ὡς ἀγωνιστικαὶ ὑδρῖαι, ἕως οὗ ὁ Dressel ἠρμήνευσεν αὐτοὺς ὡς ἐπινικίους στεφάνους, εἶναι δὲ σαρικοειδῆ καλύμματα τῆς κεφαλῆς, τῶν ὁποίων ἢ ἐπὶ τῶν νομισμάτων κατά-

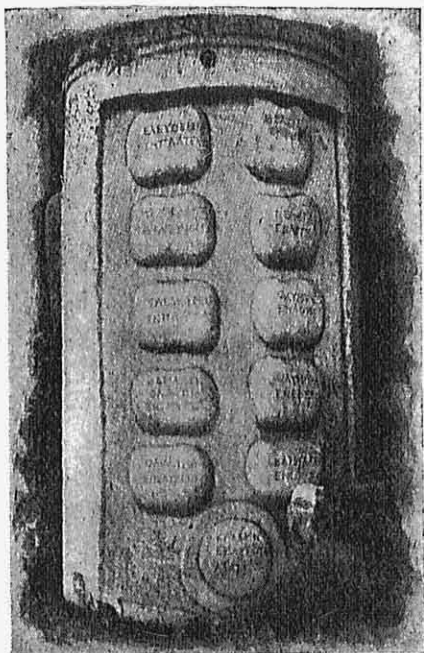
Εἰκ. 2. Ἀγωνιστικὸς στέφανος Δαμασκού.

κοσμος παράστασις δεικνύει ὅτι ἦσαν ἐκ μονιμωτέρας ὕλης κατασκευασμένα ἦτοι ἐκ μετάλλου ἢ καὶ ἐκ πολυτίμων ὑφασμάτων διὰ χρυσῶν καὶ ἄλλων νημάτων διαποικιλλομένων. Οἱ ἐπὶ τῶν νομισμάτων εὐρισκόμενοι στέφανοι οὗτοι φέρουσι συνηθέστατα παρὰ τὰ κοσμήματα καὶ ἐπιγραφὰς δηλοῦσας τοὺς διαφόρους ἀγῶνας (Γορδιάνεια, Ἀττάλεια, Καπετώλια, Χρυσάνθινα κ.τ.τ.) ὡς

ἐκ τῶν παραδείγματος χάριν παρατιθεμένων εἰκόνων νομισμάτων τῆς Ἀφροδισιάδος καὶ τῆς Δαμασκού σαφῶς φαίνεται (εἰκ. 1-2). Ὅτι οἱ ἀγῶνες ἐν τῷ ἀρχαίῳ Ἑλληνικῷ κόσμῳ εἶχον θρησκευτικὴν σημασίαν, ἢ δὲ τέλεισι αὐτῶν ἐπέιχε

τόπον ἱερᾶς τελετῆς εἶναι γνωστόν. Ὡσαύτως δὲ δὲν λανθάνει ὅτι ἐν τοῖς μεταγενεστέροις Ἑλληνικοῖς χρόνοις σχεδὸν κατὰ κόρον τονίζεται ὁ ἱερὸς αὐτῶν χαρακτήρ καὶ ἡ ἄμεσος σχέσις πρὸς τοὺς προστάτας θεοὺς ἢ τοὺς ἀποθευμένους Ῥωμαίους αὐτοκράτορας, εἰς τιμὴν τῶν ὁποίων ἐτελοῦντο. Οἱ κατὰ τοὺς τοιοῦτους ἀγῶνας νικηταὶ καλοῦνται δητῶς **ἱερονίκαι**. Ὁ στέφανος ἄρα δὲν εἶναι κοινῶν τινων καὶ ἀσημάντων ἀγώνων ἐπινίκιον γνώρισμα, ἀλλ' εἶναι ἱερῶν καὶ ἐπισήμων ἀγωνιστικῶν τελετῶν ἱερὸν καὶ αὐτὸς σύμβολον. Ὡς ἱερὸν δὲ σύμβολον νομίζω πιθανώτατον ὅτι ἐκ τοῦ ἱεροῦ περιβάλλοντος ἔχει καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Οἱ στέφανοι οὗτοι τῶν ἱερονικῶν εἶναι ἀπαντάσματα τῆς ἱερᾶς ἀμφιέσεως καὶ σκόπιμος μίμησις τῶν κατὰ τόπους ἱερῶν καλυμμάτων, ἵνα διὰ τῆς ἐπιθέσεως αὐτῶν ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῶν ἱερονικῶν καθαγιαζῶνται τρόπον τινὰ οἱ νικηταὶ καὶ ἐκφαίνεται ζωηρότερον ἢ πρὸς τὸν θεὸν σχέσις αὐτῶν. Ἐφερον δὲ πράγματι τὸν στέφανον τοῦτον οἱ ἱερονίκα οὐχὶ ἐπὶ βραχὺ καὶ μόνον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς νίκης, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις ἐπισήμοις ἡμέραις, ὡς ἐξάγω ἐκ τινος ἐπιγραφῆς τῆς Περγάμου, ἔνθα προκειμένου περὶ τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Ἀττάλου τοῦ Β' (138 - 133 π. Χ.) ὀρίζεται: **ἀπαντήσαι δὲ αὐτῷ** (τῷ βασιλεῖ) **τοὺς προγεγραμμένους ἱερεῖς καὶ τὰς ἱερείας καὶ τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς ἱερονίκας ἔχοντας τοὺς ἀπὸ τῶν ἀγῶνων στεφάνους καὶ τὸν γυμνασίαρχον** κ.λ.π. Διὰ τοῦτο δὲ δὲν φαίνεται πιθανὴ ἢ γνώμη ὅτι ὁ ἀγωνιστικὸς οὗτος στέφανος δὲν ἦτο προσωρισμένος νὰ φέρηται ὑπὸ τοῦ νικητοῦ, ὅτι δὲ μετὰ τὴν ἐπίσημον στεφάνωσιν τῶν νικητῶν ἀνετίθετο ὑπ' αὐτῶν εἰς ἱερὸν τι. Ὁ Wolters εἰς τὰ νομισματικὰ μνημεῖα προσέθηκε καὶ τινα λίθινα ἀνάγλυφα, εἰς νικητὰς ἀγῶνων ἀναφερόμενα, τῶν ὁποίων μάλιστα ἐν εὐρίσκειται ἐν τῷ Κεραμεικῷ τῶν Ἀθηνῶν, φέρει δὲ ἀναγλύφους πολλοὺς τοιοῦτους στεφάνους μετ' ἐπιγεγραμμένων ἐπ' αὐτῶν τῶν ὀνομάτων τῶν ἀγῶνων (εἰκ. 3). Εἰς ταῦτα προσέθηκε κατόπιν ὁ Zahn παράστασιν λύχνου δεικνύουσαν τὸν ἀθλητὴν ἱερονίκην φοροῦντα τὸν περιεργον στέφανον (εἰκ. 4).

Εἰς τὰ μνημεῖα ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ Βυζαντινὴ παράστασις ἐκ πολυχρῶμων μαρμάρων εὐρισκομένη ποτὲ ἐν τῷ Ἁγίῳ Δημητρίῳ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ δεικνύουσα τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος στέφανον μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΕΡΓΟΝ... (εἰκ. 5).

Εἰκ. 3. Ἐπιτύμβιος στήλη Κεραμεικοῦ.

Ὁ μαρμαροθέτης τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐξέλεξε τὸν νικητήριον στέφανον πρὸς ἀναγραφὴν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἀπονέμων οὕτω συμβολικῶς τὴν νίκην εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ ἥτοι τὴν διακόσμησιν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὅπως ἀπὸ τοῦ Wolters ὀρμώμενος, ἠρμήνευσε καὶ ὁ Παππαγεωργίου.

Ἄλλ' ἢ ὑπὸ τοῦ τεχνίτου χρῆσις τοῦ ἀγωνιστικοῦ στεφάνου δεικνύει πρὸς τούτοις ὅτι τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ στεφάνου ἦτο ἀκόμη ἐν χρήσει κατὰ τοὺς ἀγῶνας καὶ ἔζη ἐν τῇ ἐπινικίᾳ αὐτοῦ σημασίᾳ. Δὲν εἶναι δὲ ἄγνωστον ὅτι ὁ Ἅγιος Δημήτριος συνδέεται πρὸς τοὺς ἀθλητικούς ἀγῶνας διὰ τῆς ἐνισχύσεως τοῦ Νέστορος, ὅπως καταβάλλῃ κατ' αὐτοὺς τὸν Λυαῖον.

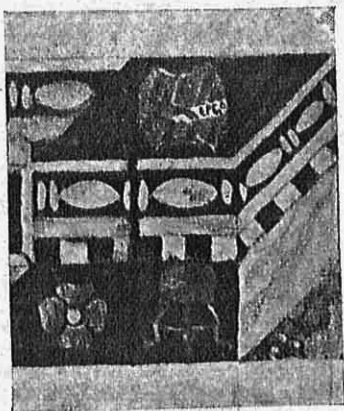
Εἰκ. 4. Ἱερονίκης ἐστεφανωμένος.

Ἐπιτομή. Ὅτι οἱ ἱερατικοὶ στέφανοι δὲν ἦσαν πάντοτε, οὐδὲ πανταχοῦ, ἀπλοῖ στέφανοι ἐκ φύλλων, ἀλλ' ἐξειλίχθησαν σὺν τῷ χρόνῳ εἰς πέλους ἢ ἄλλου σχήματος καλύμματα τῆς κεφαλῆς ἐκτὸς τῆς γραπτῆς παραδόσεως, τὴν ὅποιαν ἐμνημόνευσα ἀνωτέρω, μαρτυροῦσι καὶ προτομαὶ τινες ἱερέων τῆς Ἐφέ-

σου, οἱ ὅποιοι φέρουσι «στεφάνους» μετ' ἀναγλύφων προτομῶν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ ὁποίου ἦσαν ἱερεῖς.

Ἐκ πάντων ἄρα τῶν τεκμηρίων εἶναι σαφὲς ὅτι οἱ στέφανοι τῶν ἱερέων τῶν ἀρχαίων ἐν πλείσταις περιπτώσεσιν ἦσαν ἐντελῶς ἄλλοιοι ἢ ὅπως θὰ τοὺς ἐφαντάζετο τις εἰς μόνην τὴν συνήθη ἔννοιαν τῆς Λ. στέφανος ἀποβλέπων.

Ἐάν δέ τις προσθήσῃ τοὺς ὑστέρους σφαιροειδεῖς ἐπιπίκτους στεφάνους, τῶν ὁποίων ἡ πρώτη σύνθεσις διδάσκεται ἐν τῷ Πινδαρικῷ σχολίῳ, καθ' ὃ **μίτραι κυρίως οἱ ἀπὸ φασκίων καὶ ὠραρίων γενόμενοι στέφανοι** καὶ τῶν ὁποίων ἡ προέλευσις εἶναι, ὡς εἶπον, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἱερὰ ἢ ἱερατικὴ, τότε πείθεται ὅτι οἱ χριστιανοὶ στεφανηφόροι οἱ τοὺς εἰδωλολάτρης στεφανηφόρους ἐκτοπίσαντες καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν τὴν ἀποστολικὴν λιτότητα ἐπιμόνως ἀσκήσαντες, εἶτα δὲ κατὰ μικρὸν εἰσαγαγόντες, εὐρεῖαν τελετουργικὴν λαμπρότητα οὐχὶ μόνον πρὸς τὴν ἐξάπλωσιν καὶ τὴν ἐδραΐωσιν τῆς νέας πίστεως καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀπορρέουσαν ἀνάγκην μεγαλοπρεποῦς παραστάσεως συνδεομένην, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀναπόφευκτον ὄπλον πρὸς περαιτέρω ἐπιβολήν, — οἱ Χριστιανοὶ στεφανηφόροι ἀρχιερεῖς μιτροφοροῦντες ἢ τιαροφοροῦντες οὐδὲν ἄλλο ἔπραξαν ἢ παρέλαβον αὐτουσίαν τῶν ἀρχαίων χρυσοφορούντων στεφανηφόρων τὴν συνήθειαν. Τὴν συνήθειαν ταύτην εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσωσιν ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ λαμπρότητι εἰς τὰ ἑπτὰ μεγάλα, οὐχὶ κατὰ τύχην βεβαίως ἐκλεχθέντα, Μικρασιατικὰ κέντρα

Εἰκ. 5. Στέφανος Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης.

τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, τὰ ὁποῖα ἦσαν καὶ τῆς ἐθνικῆς πίστεως διασημότετοι θρησκευτικοὶ τόποι. Ἡ δύναμις τῆς παραδόσεως καὶ ἡ ἐπιβολὴ τῆς ἐπιβιώσεως εἶναι πάντοτε ἀκατανίκητος, ἔχομεν δὲ καὶ ἐν τῇ λατρείᾳ συχνὰ τούτων παραδείγματα.

Συνήθως διδάσκεται ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἀρχιερεῖς παρέλαβον τὴν μίτραν ἢ τὴν τιάραν παρὰ τῶν βαρβάρων Ἀσιατῶν. Ἄλλ' ἢ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησιν, εἶτα δὲ καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ὑπαρξίς τῶν πιλομόρφων στεφάνων, πρὸς δὲ τούτοις ἡ ἀναμφισβήτητος ἱερατικὴ συνήθεια τῆς χρυσοφορίας, δεικνύουσιν ὅτι ἄλλη εἶναι ἡ προέλευσις τοῦ οὐσιώδους τούτου στοιχείου ἕτης ἐπισήμου Χριστιανικῆς ἀρχιερατικῆς ἀμφίσεως.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΜΟΙΚΟΝΟΜΟΣ

Ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν τῆς εὐρυτέρας τοῦ πράγματος ἀναπτύξεως σημειῶ ἐναυθὰ προχείρως τὰς κυριωτάτας περὶ αὐτοῦ πηγάς.

Pauly RE² IV, 1636 ἔ. 1640. — Daremberg - Saglio - Potier DA II, 1520 - 1537 (ἐν λ. corona)... αὐτόθι III 119 - 21 (ἐν λ. diadema). 1956⁶ (ἐν λ. mitra). IX, 296 - 298 (ἐν tiara). IV 479 - 81 (ἐν λ. pileus) — Köchling De coronarum apud antiquos vi atque usu (1914). — Pley De lanac in antiquorum ritibus usu (1911). — Dressel Zeitschrift für Numismatik XXXIV 1904, 34 - 38. Zahn αὐτόθι 355. — Wolters Zu griech. Agonen (Würzburg 1901) σ. 12 ἔ. — Παππαγεωργίου Byzant. Zeitschr. XVII 1908, 352 — G. F. Hill Oesterr. Jahreshfte II 1899, 245 (Priester-Diademe). — Schoemann - Lipsius Griechische Altertümer II 1902, 445. — Dittenberger Or. graeci inscr. I ἀρ. 332. — Lowrie Christian Art and Archaeology 386· ἑλλιπές, στηριζόμενον εἰς τὸν Wilpert Die Gewandung der Christen. — Γ. Σωτηρίου ἐν περιοδ. Γρηγορ. Παλαμᾶ 1919, 243 ἔ. 365 ἔ. 546 ἔ. καὶ Braun Die liturgische Gewandung 1917. Imhoof-Blumer ἐν Nomisma V 1910, 39 ἔ.

Hastings Encyclopaedia of Religion and Ethics IV 336-345 ἐν λ. crown (σ. 342-45 G. F. Hill περὶ τῶν στεφάνων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις).

Γ. Π. Ο.

